

**Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ (1848-1917)
ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ**

Μ. Γ. Βαρβούνη

Η διερεύνηση της σχέσης ενός λογοτέχνη με την λαϊκή παράδοση της εποχής του είναι διπλά ωφέλιμη: αποτελεί βεβαίως φιλολογική μαρτυρία για τα λαογραφικά της εποχής του, χρήσιμη για την ιστορική τεκμηρίωση και την πολιτισμική και κοινωνική πλαισίωση όσων εξετάζει η λαογραφία. Παραλλήλως δε μας δείχνει τον τρόπο που ο συγκεκριμένος δημιουργός εργάστηκε, αλλά και τη γενικότερη στάση του απέναντι στη λαϊκή παράδοση και δημιουργία της εποχής του, ως μαρτυρία για την ευρύτερη μελέτη όχι μόνο του έργου, αλλά και της εποχής του γενικότερα, και της πνευματικής και λογοτεχνικής παράδοσης στην οποία εντάσσεται και ανήκει.

Η σχέση του ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη με την ελληνική λαϊκή παράδοση υπήρξε διπλά ισχυρή¹. Από τη μια μεριά ο ίδιος δανείστηκε μορφές και εκφράσεις, στερεότυπους στίχους και μετρικά σχήματα – κυρίως τον χαρακτηριστικό της δημοτικής ποίησης δεκαπεντασύλλαβο στίχο – για την ποίησή του, και από την άλλη υποστήριξε φανατικά τις πατροπαράδοτες αξίες και τα παραδοσιακά λαϊκά χαρακτηριστικά της καθημερινότητας, προπαγανδίζοντάς τα στους αναγνώστες και στους συμπολίτες του. Για τον λόγο αυτό, στη συνέχεια εξετάζεται η σχέση του με την ελληνική λαϊκή παράδοση σε δύο επίπεδα: στον τομέα των σχέσεών του με τη μορφολογία, την φρασεολογία, την αισθητική και την ιδεολογία του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, αλλά και στο ζήτημα των απόψεών του για την αξία της λαϊκής παράδοσης γενικότερα και για την χρησιμότητά της

¹ Για τον ποιητή βλ. Στ. Ν. Κεκριδής, «Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης (1848-1917). Ο άνθρωπος, ο πατριώτης, ο ποιητής», *Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συνεδρίου «Η Καβάλα και η περιοχή της»*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 263-280 [= Ο ίδιος, *Η Καβάλα και η περιοχή της. Ιστορικά Μελετήματα-Εγγραφα*, Αθήνα 2007, σ. 25-41]. Επίσης, Στ. Ν. Κεκριδής, «Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ως πρωταγωνιστής του Μακεδονικού Αγώνα στην Ανατολική Μακεδονία. Νέα στοιχεία», *Πρακτικά Κ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 191-202 [= Ο ίδιος, *Η Καβάλα και η περιοχή της. Ιστορικά Μελετήματα-Εγγραφα*, Αθήνα 2007, σ. 43-54].

όσον αφορά την προσπάθεια ιδεολογικής ανασυγκρότησης των συμπατριωτών του.

Γι' αυτό και όσα ακολουθούν δεν εξαντλούν, αλλά μάλλον οριοθετούν το ζήτημα και τις παραμέτρους του, η αναλυτική και εξαντλητική διαπραγμάτευση του οποίου μάλλον θα απαιτούσε ειδική μονογραφία, κυρίως λόγω του όγκου, της πολυθεματικής διάρθρωσης και της ποιότητας του ποιητικού έργου του Ιωάννη Κωνσταντινίδη.

Όσον αφορά τη χρήση μορφών της ελληνικής δημοτικής και λαϊκής ποίησης της εποχής του, ο ποιητής μας φροντίζει να βρίσκεται μέσα στα όρια της ελληνικής λαϊκής ποιητικής παράδοσης, ακολουθώντας μια πρακτική προσφιλή σε αρκετούς ποιητές της εποχής του. Ιδίως σε ποιήματα που αφορούν τον έρωτα ή τον γάμο, όπως εκείνα για τους βασιλικούς και πριγκιπικούς αρραβώνες και γάμους² η σχέση προς τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια της αγάπης και του γάμου είναι προφανής και απολύτως απτή. Ο Κωνσταντινίδης σπανιότερα ενσωματώνει στους στίχους ακέραια ημιστίχια ή χρησιμοποιεί αυτούσιους στίχους των τραγουδιών αυτών, ενταγμένους στο σχέδιο της ποιητικής του οικονομίας. Συνηθέστερα δημιουργεί δικούς του στίχους στο πνεύμα και στο γράμμα της δημοτικής ποίησης, φανερόντας πόσο δημιουργική και ουσιαστική είναι η σχέση του με την ποίηση του λαού του.

Δύο είναι οι δίοδοι μέσω των οποίων ο ποιητής μας έρχεται σε γόνιμη επαφή και σχέση με την ελληνική λαϊκή ποιητική παράδοση: η χρήση του δεκαπεντασύλλαβου στίχου, στον οποίο συνήθως συντάσσει τα ποιήματά του, του κατεξοχήν στίχου της ελληνικής λαϊκής ποιητικής δημιουργίας, και η υιοθέτηση του δημοτικοφανούς ύφους στα περισσότερα από τα έργα του. Μέσω των δρόμων αυτών, ο Κωνσταντινίδης μπορεί να ενσωματώνει γόνιμα και δημιουργικά

² Για τον ιδεολογικό κόσμο του ποιητή βλ. Στ. Ν. Κεκρίδης, «Ανέκδοτες επιστολές του Ιωάννη Κωνσταντινίδη στον Στέφανο Δραγούμη», *Μακεδονικά* 32 (2001), σ. 39-58 [= Ο ίδιος, *Η Καβάλα και η περιοχή της. Ιστορικά Μελετήματα-Έγγραφα*, Αθήνα 2007, σ. 55-73]. Πρβλ. Στ. Ν. Κεκρίδης, «Ιωάννης Κωνσταντινίδης», *Ταχυδρόμος Καβάλας* 11147 (25 Μαρτίου 1972). Επίσης βλ. και Γ. Ιωαννίδου-Μπιτσιάδου, «Η περιοχή της Καβάλας στις παραμονές του ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877-78», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* τ.9 (1977), σ. 114.

στερεότυπους στίχους που εμφανίζονται συχνά στα δημοτικά τραγούδια μας ως δομικά χαρακτηριστικά τους³. Η εμφάνιση αυτών των στερεότυπων στίχων είναι που δίνει στον αναγνώστη των ποιημάτων του την αίσθηση μιας προφανούς και αυταπόδεικτης σχέσης ανάμεσα στον έντεχνο λαϊκό ποιητικό λόγο του Γένους και στις προσωπικές ποιητικές διατυπώσεις του Ιωάννη Κωνσταντινίδη.

Οι στερεότυποι αυτοί στίχοι ή οι στερεότυπες φράσεις και εκφράσεις που δανείζεται ο ποιητής μας από την ελληνική δημοτική ποίηση, εκφράζουν συχνά και λαϊκές κοσμοθεωρητικές ή βιοθεωρητικές απόψεις τις οποίες ο Κωνσταντινίδης υιοθετεί και ενσωματώνει: οι απόψεις του για τη μοίρα και το αναπόδραστό της στα ανθρώπινα πράγματα⁴, η παραβολή της πορείας της ζωής και της εξέλιξης του έρωτα με την πορεία των φυτών, από το ρίζωμα στην άνθιση και στον μαρασμό⁵ που έλκει την καταγωγή της από παλαιότερα παράλληλα μοτίβα, καθώς συναντάται ήδη στα ομηρικά και στα ησιόδεια έπη, αλλά και η παρομοίωση του ερωτευμένου με πουλί που έχει κλειστεί σε κλουβί⁶ αποτελούν τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων εκφράσεων που ο ποιητής μας δανείζεται από την μακρόχρονη ελληνική λαϊκή ποιητική παράδοση και δημιουργία.

Ανάλογα με την θεματολογία του ο Κωνσταντινίδης ανατρέχει και στην κατάλληλη κατηγορία δημοτικών τραγουδιών. Έτσι, όταν αναφέρεται σε ξενιτεμένους δανείζεται από τα αντίστοιχα τραγούδια του ελληνικού λαού την αντίθεση ανάμεσα στη ξενιτιά και στη μάνα, στο οικείο και στο άγνωστο, στο οικογενειακό και στο ξένο⁷

³ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης και το έργο του (1848-1917)*, Καβάλα 1978, αρ. 1. Πρβλ. σχετικά Γρ. Σηφάκης, *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*, Ηράκλειο 1988, όπου και η προγενέστερη σχετική βιβλιογραφία.

⁴ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 2. Βλ. σχετικά Δ. Β. Οικονομίδης, «Η τύχη εις την προφορικήν παράδοσιν του ελληνικού λαού», *Λαογραφία* 28 (1972), σ. 3-26. G. A. Megas, «Die Moiren als Funktioneller Faktor im neugriechischen Marchen», H. Kuhn-K. Schier (έκδ.), *Marchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens*, Munchen 1963, σ. 47-62 [= *Λαογραφία* 24 (1967), σ. 316-332].

⁵ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 91.

⁶ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 60.

⁷ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 8, 92. Πρβλ. G. Saunier (επιμ.), *Το δημοτικό τραγούδι. Της ξενιτιάς*, Αθήνα 1983, σ. 122 κ.εξ., όπου και σχετικές παρατηρήσεις.

που υπάρχει σε πολλά ανάλογα δημοτικά τραγούδια μας. Από το δημοτικό τραγούδι πάλι δανείζεται το σχήμα «όλοι πλην ενός», σύμφωνα με το οποίο ένας μόνο δρα με τρόπο που παραβαίνει την φυσική ή την κοινωνική τάξη, και αυτός είναι ο ήρωας του συγκεκριμένου τραγουδιού⁸, που είναι πολύ κοινό στα πολύστιχα αφηγηματικά τραγούδια μας και ιδιαίτερα στις παραλογές. Από την κατηγορία αυτή των τραγουδιών προέρχεται και η παραγγελία του προς διάφορα πουλιά να μεταφέρουν μηνύματα με τις θελήσεις διαφόρων ανθρώπων⁹, αφού είναι γνωστό πως τα δημοτικά τραγούδια αναθέτουν συχνά στα πουλιά τον ρόλο του επίσημου αγγελιαφόρου.

Σημαντικό για το ζήτημα που εξετάζουμε είναι το θέμα των σχέσεων της ποίησης του Ιωάννη Κωνσταντινίδη με τα λυρικότερα ελληνικά δημοτικά τραγούδια, αφού λυρική είναι, σε μεγάλο βαθμό, η ποιητική του παραγωγή. Πολλές είναι οι επιδράσεις του από τον ευρύτερο κύκλο των μοιρολογιών και των τραγουδιών του Χάρου και του Κάτω Κόσμου. Από τα μοιρολόγια προέρχεται η παρομοίωση της πορείας της ανθρώπινης ζωής με εκείνη των φυτών και των λουλουδιών¹⁰, που από τη γέννηση – φύτεμα οδηγούνται στην άνθιση – ωριμότητα και στο ξέραμα – θάνατο. Η απώλεια ενός αγαπημένου ανθρώπου συχνά περιγράφεται με όρους και λέξεις που παραπέμπουν σε περιγραφές φυσικών καταστροφών με στόχο να εκφραστεί η μεγάλη λύπη των συγγενών και των φίλων¹¹ σύμφωνα με ένα σχήμα κοινό στα μοιρολόγια, κατά το οποίο η φύση συμμετέχει ενεργά στη θλίψη αλλά και στη χαρά των ανθρώπων. Ο ποιητής μας κάποτε απευθύνεται στον προσωποποιημένο Χάρο, κατηγορώντας τον για

⁸ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 5.

⁹ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 92. Βλ. σχετικά Λ. Πολίτης, «Το θέμα των πουλιών στο δημοτικό τραγούδι του Νεκρού Αδερφού», *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* τ.7 (1956), σ. 271-280, με σημαντικές παρατηρήσεις.

¹⁰ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 15, 163. Πρβλ. G. Saugier, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια. Τα Μοιρολόγια*, Αθήνα 1999, σ. 223-226, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹¹ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 93. Βλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, «Λογότυπα συγγένειας στη δημοτική ποίηση», *Στασίνας* τ.9 (1986-1988), σ. 179-196, με παραδείγματα και βιβλιογραφία.

τον πόνο που προκαλεί στους ανθρώπους¹², όπως συχνά συμβαίνει στα μοιρολόγια του ελληνικού λαού. Το ίδιο μπορεί να παρατηρηθεί και για την περιγραφή του Χάρου ως τέρατος και φονιά που με την απάνθρωπη δράση του προκαλεί αβάσταχτο πόνο στους ανθρώπους, όπως σημειώνεται τόσο στους στίχους του Κωνσταντινίδη¹³ όσο και στα παραδοσιακά μοιρολόγια μας.

Σε κάποιους στίχους του ποιητή μας η νεκρή απευθύνεται στους συγγενείς της, παρηγορώντας τους για την απώλεια που υπέστησαν¹⁴, όπως και σε πολλά μοιρολόγια, στα οποία ο νεκρός συνδιαλέγεται με τους οικείους και τους αγαπημένους του ανθρώπους στο πλαίσιο της ποιητικής οικονομίας του δημοτικού τραγουδιού. Ενδιαφέρον είναι το ποιητικό μοιρολόγι των γονιών για το παιδί τους¹⁵, που έχει χρησιμοποιήσει όχι μόνο μορφολογικά αλλά και εκφραστικά και ιδεολογικά στοιχεία από τα ανάλογα παραδοσιακά μας μοιρολόγια που εκφράζουν τον πόνο των γονιών που χάνουν τα παιδιά τους¹⁶. Αλλά από τα μοιρολόγια προέρχεται και η ποιητική περιγραφή της μεγάλης ανθρώπινης απελπισίας, σύμφωνα με την οποία ο απογοητευμένος θέλει να σκάψει μόνος του τον τάφο του, πριν τον θάνατό του, ως επιβεβαίωση του επερχόμενου τέλους, αλλά και της δυσχερέστατης κατάστασης στην οποία βρίσκεται. Πρόκειται για

¹² Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 116. Πρβλ. D. C. Hesseling, *Charos*, Leyden 1897 και Ιω. Αναγνωστόπουλος, *Ο θάνατος και ο Κάτω Κόσμος στη δημοτική ποίηση. Εσχατολογία της δημοτικής ποίησης*, Αθήνα 1984, σ. 67-107, με πολλά παραδείγματα από λαϊκά μοιρολόγια. Επίσης G. Saunier, «Charos et l'histoire dans les chansons populaires grecques», *Revue des Études Grecques* 95 (1982), σ. 297-321 [= Ο ίδιος, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια. Συναγωγή μελετών (1968-2000)*, Αθήνα 2001, σ. 125-151].

¹³ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 122, 132. Βλ. σχετικά Ιω. Αναγνωστόπουλος, ό.π., σ. 76-77. Ε. Παπαδάκης, *Μορφαι του λαϊκού πολιτισμού της Κρήτης του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνας κατά τις γραμματειακές πηγές*, Αθήνα 1976, σ. 124-125. G. Saunier, «Le combat avec Charos dans les chansons populaires grecques. Formes originelles et formes dérivées; étude thematique», *Ελληνικά* τ.25 (1972), σ. 119-152 και 335-370 [= Ο ίδιος, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια. Συναγωγή μελετών (1968-2000)*, Αθήνα 2001, σ. 267-359].

¹⁴ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 117.

¹⁵ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 130.

¹⁶ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 102. Βλ. σχετικά G. Saunier, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια. Τα Μοιρολόγια ...* ό.π., σ. 417 κ.εξ.

στερεότυπη εικόνα, κοινή τόσο στα μοιρολόγια, όσο και στα ερωτικά τραγούδια του λαού μας, η οποία ενέπνευσε το ποιητικό έργο του Ιωάννη Κωνσταντινίδη.

Παρόμοιες είναι και οι συνάφειες των στίχων του ποιητή μας με τα τραγούδια του έρωτα και τις ανάλογες ερωτικές μαντινάδες του λαού μας. Από αυτά τα τραγούδια προέρχονται οι ερωτικοί και γονιμικοί συμβολισμοί των φυτών (λεμονιάς, κυπαρισσιού, ροδιάς και μηλιάς) αλλά και των αντίστοιχων καρπών τους¹⁷, όπως αυτοί εμφανίζονται και στη λαϊκή ποίηση όχι μόνο του ελληνικού αλλά και των υπολοίπων βαλκανικών λαών. Σε μια άλλη περίπτωση ο ερωτευμένος εύχεται να γίνει κάτι απαραίτητο για την καθημερινή ζωή της αγαπημένης του, ώστε να βρίσκεται πάντοτε κοντά της¹⁸, όπως περιγράφεται και σε ερωτικά τραγούδια του λαού μας. Παρόμοια προέλευση έχει και η ποιητική έκφραση σύμφωνα με την οποία ο ερωτευμένος χρησιμοποιεί αίμα από την καρδιά του αντί για μελάνι, ώστε να γράψει στην αγαπημένη του, πιστοποιώντας το πάθος που τρέφει γι' αυτήν¹⁹, αλλά και η εικόνα του προσωποποιημένου έρωτα που κάθεται στα φυλλοκάρδια του ερωτευμένου και ζωγραφίζει πάνω τους την εικόνα της αγαπημένης του²⁰.

Τόσο στους στίχους που εμπνέονται από τα μοιρολόγια, όσο και σε εκείνους που σχετίζονται με τα λαϊκά ερωτικά τραγούδια της αγάπης, έντονη είναι η παραδοσιακή φυσιολατρία που εκφράζεται στους στίχους του Κωνσταντινίδη. Τόσο η στάση του απέναντι στη φύση, όσο και οι απόψεις του για την ανθρώπινη ζωή, τον κόσμο και την θέση του ανθρώπου σε αυτόν είναι στοιχεία ανάλογα με τις απόψεις και τις εκφράσεις των δημοτικών μας τραγουδιών για το ίδιο ζήτημα²¹. Οι λεπτομερείς συγκρίσεις δείχνουν ότι οι απόψεις του

¹⁷ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 25. Πρβλ. σχετικά Α. Ρουσουνίδης, *Δένδρα στην ελληνική λαογραφία με ειδική αναφορά στην Κύπρο 1, Λευκωσία 1988* και Μαρία Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, *Δένδρα, φυτά, άνθη στον λαϊκό πολιτισμό των νεωτέρων Ελλήνων*, Αθήνα 2006, όπου και η προγενέστερη σχετική βιβλιογραφία, με αναλυτική διαπραγμάτευση.

¹⁸ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 38, 71.

¹⁹ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 95.

²⁰ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 103.

²¹ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 153. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Δένδρα, φυτά και άνθη στη λαϊκή λατρευτική μας παράδοση», *Πεμπτούσια* 25 (2007), σ. 16-18, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Ο ίδιος, *Η διδασκαλία του*

ποιητή μας για το ζήτημα αυτό προέρχονται από τον ιδεολογικό κόσμο του δημοτικού μας τραγουδιού, που εκφράζει τη λαϊκή σοφία όπως αυτή αποκρυσταλλώθηκε μέσα από την συγκρότηση και την λειτουργία των λαϊκών μας κοινωνιών, ιδίως κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, οπότε και παγιώθηκαν τα δεδομένα του λεγόμενου ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού.

Διάσπαρτα στην ποίηση του Κωνσταντινίδη είναι και διάφορα άλλα λαογραφικά στοιχεία : η χρήση παροιμιών²² που αποτυπώνουν την λαϊκή σοφία, οι πυκνές και εγκωμιαστικές αναφορές στο λαϊκό θρησκευτικό αισθητήριο και την λαϊκή θρησκευτικότητα²³, αλλά και ειδικότερα στα ελληνικά έθιμα του Πάσχα²⁴, δεδομένου ότι ο ποιητής μας δίνει στην Ορθοδοξία και σαφή εθνικά και «πολιτικά» χαρακτηριστικά, η εγκωμιαστική αναφορά στις ενδυμασίες του ελληνικού λαού και η συμβολική σημασία που τους αποδίδεται²⁵ αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτής της κατηγορίας λαογραφικών στοιχείων που περιλαμβάνονται στους στίχους του Ιωάννη Κωνσταντινίδη. Τέλος, σε κάποιο ποίημά του ο ποιητής μας εκφράζει μια θυμοσοφία για την αιωνιότητα, τη θέση του ανθρώπου σε αυτήν και την αχαριστία που συχνά προσδιορίζει τις σχέσεις των ανθρώπων, μέσα από εικόνες της καθημερινής ζωής της εποχής του, και συγκεκριμένα μέσα από την εικόνα ενός μύλου, με ειδική αναφορά στις μολόπετρες του²⁶. Θυμίζει αυτό την συχνή αναφορά του μύλου, του μυλωνά και της ζωής τους στα προϊόντα του ελληνικού έντεχνου λα-

δημοτικού τραγουδιού στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Αθήνα 1998, σ. 25 κ.εξ

²² Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 78.

²³ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 141.

²⁴ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 131. Περιγραφές αναλυτικές των εθίμων αυτών βλ. στο Μ. Γ. Βαρβούνης, *Πάσχα των Ελλήνων. Ελληνικά λαϊκά έθιμα για τον εορτασμό του Πάσχα*, Αθήνα 1996.

²⁵ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 157. Για τη σχετική βιβλιογραφία βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Σύμβολα και συμβολισμοί της ελληνικές παραδοσιακές ενδυμασίες», *Αρχαιολογία* 84 (2002), σ. 37-42, όπου παραπομπές σε σημαντικές εργασίες των Κων. Μπάδα και Μαρ. Βρέλλη για παρόμοια ζητήματα.

²⁶ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 151. Βλ. σχετικά Δ. Β. Οικονομίδης, «Οι εν Ελλάδι παραδοσιακοί αλευρόμυλοι», *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας* 25 (1981), σ. 150-241, όπου και αναφορές σε παρόμοιες αναφορές.

ϊκού λόγου, ιδιαίτερα δε στα παραμύθια και στις ευτράπελες διηγήσεις του λαού μας.

Μένει να εξεταστεί η γενικότερη σχέση του ποιητή μας με την ελληνική λαϊκή παράδοση στο σύνολό της, σε ένα άλλο, ιδεολογικότερο επίπεδο, μακριά από την τρέχουσα χρησιμότητα των επιμέρους παραδειγμάτων, δανείων και ομοιοτήτων. Σε ένα σημαντικό ποίημά του ο Ιωάννης Κωνσταντινίδης αναφέρεται στις ξένες επιδράσεις πάνω στους συγχρόνους του. Κατά την άποψή του ο κίνδυνος βρίσκεται στην άκριτη υιοθέτηση ξένων συνηθειών που οδηγεί σε αποβολή των πατροπαράδοτων και των παραδεδομένων ηθών, άρα σε αλλοίωση της ταυτότητας των Ελλήνων. Κάθε ξένη συνήθεια αποτελεί κατά τον ποιητή μας έμπρακτη και επικίνδυνη απόδειξη αλλοτρίωσης, απομάκρυνσης από τα πάτρια, άρα εξέλιξη ολέθρια και απευκταία. Οι κάθε λογής ξενόφερτες συνήθειες, από την ενδυμασία και την διατροφή ως και τα έθιμα του λαϊκού εορτολογίου, κυρίως όμως σε σχέση με την διαπαιδαγώγηση και την ανατροφή των νέων, υποσκάπτουν την δυνατότητα του Γένους να αναπτυχθεί και να μεγαλουργήσει, οδηγώντας ουσιαστικά στον όλεθρο και τον αφανισμό²⁷.

Για τον ποιητή μας η λαϊκή παράδοση σε συνδυασμό με την ορθόδοξη Εκκλησία, υπήρξαν οι δύο βασικοί παράγοντες για την επιβίωση του Γένους σε καιρούς δουλείας και διώξεων. Γι' αυτό και η αλλοίωσή της συνδέεται άμεσα με την απειλή ενός μελλοντικού εθνικού αφανισμού. Ακολουθώντας λοιπόν την παράδοση της εποχής του, ο Κωνσταντινίδης αποδίδει στην έννοια της λαϊκής παράδοσης ένα ευρύτερο ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο, με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου. Γι' αυτόν η λαϊκή παράδοση αποτελεί την πεμπτούσια της εθνικής ζωής και το περιεχόμενό της συνίσταται στην αρμονική σύνδεση δεδομένων από διάφορες ιστορικές φάσεις της ζωής του Γένους. Ότι φυσικά οι απόψεις αυτές αποτελούν εκφράσεις ενός διαδομένου στην εποχή του ιδεολογήματος δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, θα πρέπει ωστόσο εδώ να σημειωθεί ότι οι ανάλογες ιδεολογικές επιλογές αποτελούν μια «πολιτικώς ορθή»

²⁷ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 113, 157. Βλ. σχετικά Μ. Γ. Βαρβούνης, *Εξελίξεις και μετασχηματισμοί στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 34-36. Ο ίδιος, *Θεωρητικά της ελληνικής λαογραφίας*, Αθήνα 1997, σ. 43-47.

επιλογή για τα κριτήρια της εποχής στην οποία ο ποιητής μας έζησε και δημιούργησε. Και είναι γι' αυτό που η εγκατάλειψη των πατροπαράδοτων συνηθειών του Γένους αντιμετωπίζεται από τον Ιωάννη Κωνσταντινίδη ως πραγματικός όλεθρος²⁸, που πρέπει να αντιμετωπίζεται δραστικά και αποφασιστικά, για να μην καταλήξει σε παράγοντα ζημιογόνο για ολόκληρο το Γένος και την διαγραφόμενη ανοδική πορεία και πρόοδό του.

Εντάσσοντας μάλιστα τις διαπιστώσεις αυτές στον τόπο και στον χρόνο, ο ποιητής μας αναφέρεται εκτενώς στην λατρεία του λαϊκού ανθρώπου προς τον τόπο, τους ανθρώπους – ιδίως τους συγγενείς – και τις συνήθειές τους, τα ήθη και τα έθιμα που προσδιορίζουν την πολιτισμική ταυτότητα της πατρώας γης²⁹. Οι απόψεις αυτές μπορεί να μην προέρχονται ευθέως από το δημοτικό μας τραγούδι ή τις επιμέρους εκδηλώσεις του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού, εκφράζουν όμως αποτελεσματικά και πειστικά το πνεύμα της λαϊκής δημιουργίας, όπως το μελετά η επιστήμη της λαογραφίας, και φανερώνουν τη βαθιά βιωματική προσέγγιση και γνώση του ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη για την ελληνική λαϊκή παράδοση της εποχής του, για τα ήθη, τα έθιμα και την καλλιτεχνική δημιουργία του λαού και του τόπου του.

Τα χρόνια εκείνα υπήρξαν εποχή έντονης αμφισβήτησης της ταυτότητας του Γένους από διάφορους διανοούμενους της Ευρώπης, όπως κυρίως ο πολύς Jacob-Phillip Fallmerayer. Η στάση του Ιωάννη Κωνσταντινίδη έναντι της ελληνικής παράδοσης προσδιορίστηκε από την γενικότερη αντίσταση των Ελλήνων διανοουμένων έναντι αυτών των απόψεων, όπως εκφράστηκε στο μεν πεδίο της ιστορίας από τον Κων. Παπαρρηγόπουλο, στο δε πεδίο της λαογραφίας από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη, τον «πατέρα» της ελληνικής λαογραφίας. Μόνο αν ενταχθούν στο ευρύτερο αυτό ιδεολογικό πλαίσιο οι απόψεις και οι σχετικές ποιητικές διατυπώσεις του Ιωάννη Κωνσταντινίδη μπορούν να κατανοηθούν και να ερμηνευθούν με ορθό τρόπο.

²⁸ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 143, 157. Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Σύγχρονοι Προσανατολισμοί της Ελληνικής Λαογραφίας*, Αθήνα 1993, σ. 27 κ.εξ.

²⁹ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης*, ό.π., αρ. 16.

Όσα παραπάνω διαπιστώθηκαν δεν μπορούν πλήρως να ερμηνευθούν παρά μόνον αν ενταχθούν στο γενικότερο ιδεολογικό πλαίσιο της ποίησης του Κωνσταντινίδη, και μάλιστα στα σχετικά με τις απόψεις του για το Γένος και την ιστορική πορεία του. Ο ποιητής μας είναι ένας κατά βάσιν «εθνικός» ποιητής, υπό την έννοια ενός ζέοντος πατριωτισμού που διαπερνά τους στίχους του και εμπνέει τις ποιητικές του συλλήψεις. Βεβαίως εντάσσεται πλήρως στους όρους με τους οποίους ο πατριωτισμός εκφραζόταν στην εποχή του, δηλαδή στον μεγαλοϊδεατισμό και στον αλυτρωτισμό. Γι' αυτό και εμπνέεται από τα αντίστοιχα δημοτικά τραγούδια για την άλωση της Πόλης και την εθνική αποκατάσταση, γράφοντας για την επανάκτηση από το Γένος της Κωνσταντινούπολης και της Αγιά-Σοφιάς, ως ικανοποίησης των προαιώνιων πόθων και των ονείρων της Ρωμησοσύνης³⁰. Ακόμη και η αναφορά στην Κόκκινη Μηλιά των λαϊκών μας θρύλων ως τόπου τελικής απώθησης των Τούρκων³¹ στο ίδιο ιδεολογικό πλαίσιο εντάσσεται.

Ο Ιωάννης Κωνσταντινίδης εκφράζει με σφοδρότητα και ένταση την επιθυμία του να πραγματοποιηθεί θεία λειτουργία μέσα στην Αγία-Σοφιά³². Ανήκει η επιθυμία του αυτή στο κλίμα της πραγμάτωσης των εθνικών ιδεών και της υλοποίησης των αλυτρωτικών βλέψεων, που κυριαρχούσαν στην εποχή του στην ελληνική πνευματική ζωή. Προχωρά όμως ένα βήμα περισσότερο: στο ποίημά του «Ελλάς και Άγιος Τάφος»³³ διαπιστώνει ότι για τους Έλληνες του καιρού του

³⁰ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 22. Βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Διηγήσεις περί θεοσημίων πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453)», *Βυζαντινά* 17 (1994), σ. 121-140, με σχετικές αναφορές των βυζαντινών και μεταβυζαντινών πηγών.

³¹ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 22. Βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Διηγήσεις περί θεοσημίων πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453)», *Βυζαντινά* 17 (1994), σ. 121-140, με σχετικές αναφορές των βυζαντινών και μεταβυζαντινών πηγών.

³² Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 157. Για ανάλογες διατυπώσεις της ελληνικής λαϊκής παράδοσης βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Το γεγονός της αλώσεως της Κωνσταντινούπολης στο χώρο της ελληνικής λαογραφίας», στο Ευ. Χρυσός (επιμ.), *Η άλωση της Πόλης*, Αθήνα 1994, εκδ. Ακρίτας, σ. 269-292.

³³ Κ. Χιόνης, *Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης ...*, ό.π., αρ. 228. Για τη θέση του Πανάγιου Τάφου στην λαϊκή θρησκευτική παράδοση του Γένους βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Ο Πανάγιος Τάφος και ο Πανίερος Ναός της Αναστάσεως*, Αθήνα 2009, με τη σχετική πλούσια βιβλιογραφία.

τρία ήταν τα οριακά και συμβολικά μνημεία που συνδύαζαν την θρησκευτική πίστη με την εθνική ιδεολογία: η Αγιά-Σοφιά, το Άγιον Όρος και ο Πανάγιος Τάφος στα Ιεροσόλυμα. Όσα διαπιστώνει στο σημαντικό αυτό ποίημά του είναι απολύτως ενδεικτικά για τις ιδεολογικές καταβολές και επιλογές του. Για τον ποιητή μας ο Ελληνισμός ουσιαστικά ταυτίζεται με την Ρωμηοσύνη και αποτελεί μια πιο σύγχρονη λεκτική έκφραση όσων εκείνη σχηματοποιεί και εκφράζει.

Αυτό δικαιολογεί και την εναλλακτική χρήση των όρων Έλληνας και Ρωμής στους στίχους του, αλλά και το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσει και εγγράφει τα δεδομένα του λαϊκού πολιτισμού της εποχής του, τα οποία χρησιμοποιεί και από τα οποία εμπνέεται. Τόσο το σύνολο του έργου του, όσο και η επιμέρους σχέση του ιδεολογικού του κόσμου με συγκεκριμένα στοιχεία της ελληνικής λαϊκής παράδοσης δείχνουν ότι η «Ρωμηοσύνη» για τον Ιωάννη Κωνσταντινίδη αποτελούσε μια αρμονική σύζευξη λαϊκών, θρησκευτικών και ιστορικών δεδομένων, που ο ποιητής μας θεωρούσε ότι είχαν συνδυαστεί αρμονικά μέσα στο χρόνο ώστε να εκφράζουν την εθνική, πολιτισμική και θρησκευτική ταυτότητα των ομογενών του, απανταχού της γης. Γι' αυτό και τα στοιχεία της ελληνικής λαϊκής παράδοσης που γνωρίζει και διασώζει στους στίχους του, στα πλαίσια αυτής της «Ρωμηοσύνης» τα εντάσσει, τα προσλαμβάνει, τα ερμηνεύει και τα αντιλαμβάνεται³⁴.

Δεν είναι βέβαια μακριά οι απόψεις αυτές από το περιεχόμενο που σήμερα δίνουν πολλοί στον όρο «Ρωμηοσύνη», καθώς αρχίζει να επαναχρησιμοποιείται σταδιακά. Οπωσδήποτε το ζήτημα δεν μπορεί να μελετηθεί συστηματικά εδώ, εκείνο ωστόσο που μπορούμε με κάποια βεβαιότητα να πούμε είναι ότι ο Ιωάννης Κωνσταντινίδης δικαιούται πρώτος τον τίτλο που επαξίως αποδόθηκε και σε άλλον νεότερο Έλληνα επιφανή ποιητή, τον τίτλο του «ποιητή της Ρωμηοσύνης».

³⁴ Πρβλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Λαογραφικά Μελετήματα της Ρωμηοσύνης*, Αθήνα 2010, όπου και ο σχετικός θεωρητικός προβληματισμός, με την ανάλογη βιβλιογραφία.

Ο κ. Γ. Βαρυπάτης στο Βήμα

Η Δρ. Αρχαιολόγος κα Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη